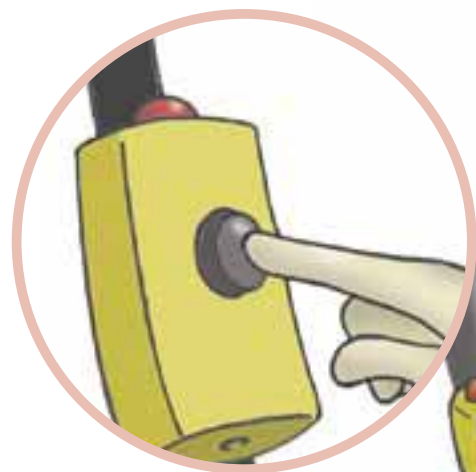




Lima Fesoasoani

E fesoasoani e puipui saogalemu fanau i luga o aualatele

*se ta'iala mo mātua ma
ē o tausia fanau*



Faatomuaga

O le faanaunauga o le Matagaluega o Leoleo i Niu Sila ina ia puipui saogalemu fanau i luga o aualatele. Ina ia faataunuu lena sini, e lua ni lomiga ua latou fuafuaina:

Lima Fesoasoani.

e fesoasoani e puipui saogalemu fanau i luga o aualatele.
se ta'iala mo mātua ma ē o tausia fanau

O lo o saunia ai i lenei tusi ni fautuaga aogā mo mātua ma ē o tausia fanau, ina ia mafai ona latou a'oa'oina a latou fanau ia puipuia lo latou saogalemu i luga o aualatele. E sefulufā mataupu e mafai ona latou filifili mai ai, ina ia fetui ma mana'oga o le tamaitiiti. E tatau ona teu lelei le tusi i se nofoagamalu ina ia fai ma tapa atu i ai a o faasolosolo a'e le matua o le tamaitiiti.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele.
E fesoasoani e puipui lou saogalemu i luga o aualatele.
Gaoioiga mālie mo tamaiti talavou

O lo o saunia ai i lenei tusi ni gaoioiga mālie mo le saogalemu i le aualatele o le a fiafia tamaiti e fai, ae i le taimi e tasi o le a latou iloa ai faamatalaga aogā i auala e saogalemu ai i luga o le aualatele. E sefulufā mataupu. E tofu le mataupu ma se fesili e tatau ona taliina e tamaiti. E mafai ona maua tali i vaega na o lo o fesoota'i i ai mai le tusi o le

Lima Fesoasoani.

O le Tusi mo Gaoioiga e faavae a'e i a'oa'oga o lo o faia i A'oga e ala mai polokalame faasolo a Leoleo e ta'ua ***o le Saogalemu i Aualatele.***

*Mo nisi faamatalaga, taga'i atu i le ***www.police.govt.nz/serviceyes*** pe faafesoota'i le Sui o lo o faia A'oa'oga a Leoleo (Police Education Officer) o lo o faamautū i le Ofisa o Leoleo e sili ona latalata ane ia te oe.*

Mataupu

Lima Fesoasoani		<i>Itulau</i>
<i>Nu 1</i>	<i>Aiseā e A’oa’o ai le Saogalemu i Aualatele?</i>	2
<i>Nu 2</i>	<i>O ā Mea o lo o Feoa’i i Luga o le Aualatele?</i>	6
<i>Nu 3</i>	<i>Le Saogalemu o le Pasese</i>	8
<i>Nu 4</i>	<i>Ō i Totonu ma Ō i Fafo Mai le Taavale</i>	10
<i>Nu 5</i>	<i>Savali i le Alasavali</i>	12
<i>Nu 6</i>	<i>Filifilia o se Vaega Saogalemu e Kolosi ai le Aualatele</i>	14
<i>Nu 7</i>	<i>Fautuaga mo Tagata Savavali i le Kolosiina o le Aualatele</i>	16
<i>Nu 8</i>	<i>Kolosi i Mōlī Faasinoala</i>	18
<i>Nu 9</i>	<i>Filifilia o Auala Saogalemu e Ō Atu ai i le A’oga</i>	20
<i>Nu 10</i>	<i>Faaaogāina o le Faasinoala a le A’oga</i>	22
<i>Nu 11</i>	<i>Filifilia o se Pulou Malō mo le Uila</i>	24
<i>Nu 12</i>	<i>Se Uila e Saogalemu</i>	26
<i>Nu 13</i>	<i>Saogalemu o le Aveina o le Uila</i>	28
<i>Nu 14</i>	<i>Meataalo e Fai Pa’u</i>	30

Faalauiloaga Aloa’ia

Polokalame Faasolo o le Saogalemu i Aualatele

O le Lima Fesoasoani ma Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i Aualatele, na sauniunia e le vaega o le matagaluega a Leoleo i Niu Sila o lo o faafoeina a’oa’oga mo talavou, le New Zealand Police Youth Education Services (YES). O i latou nei e iai i lea vaega:

Helen Harris	Co-ordinator School Road Safety Education, YES, New Zealand Police
Glen Morrison	Project Officer, RoadSense, YES, New Zealand Police
Gill Palmer	Curriculum Officer, YES, New Zealand Police

Fuafuaina ma faatulaga e le Jane Ough, O Design

Ata mai le Rogelio Carles-Rosas

Lolomia e le Brebner Print

Meatotino a le New Zealand Police 2005 ISBN 0-477-02964-7

Aiseā e A’oa’o ai le Saogalemu i Aualatele?

E faigofie tele ona lamatia tamaiti a o iai i le aualatele.

I le 2003 e to’ā 18 tamaiti mai le 9 tausaga aga’i i lalo na maliliu i faalavelave tau aualatele.

O i latou nei, e to’ā 9 sa i totonu o taavale, to’ā 8 sa savavali i luga o le aualatele ma le to’ā 1 sa ti’eti’e i se uila.

I le 2003 e to’ā 561 tamaiti mai le 9 tausaga aga’i i lalo na manunu’a i faalavelave tau aualatele.

O i latou nei, e to’ā 1 na aveina le taavale, to’ā 338 sa i totonu o taavale, to’ā 2 sa ti’eti’e o se pasese i uilaafi, to’ā 30 sa ti’eti’e i uila vilivae, to’ā 188 sa savavali i luga o le aualatele ma le to’ā 2 sa iai i nisi lava vaega o le aualatele.

“Motor Vehicle Crashes in New Zealand 2003” LTSA 2004

O tamaiti e lē o ni tagata matutua

- E lē tutusa le latou vaai ma le faalogo i mea, e pei o tagata matutua.
- E le’i matuā atoatoa le malosi o la latou vaai, ae maise le vaai i o latou si’umata (peripheral vision).
- E faigofie ona avaga atu o latou mafaufau i ni leo e faalogo i ai, se pa’ō po o se tagi a se manu.
- E lāiti o latou fuaitino, e lē faigofie ai ona latou iloa atu mea i le isi itu po o autafa foi.
- E lē faigofie ona latou faia se faai’uga pe o lava le mamao o se mea e saogalemu ai, a ua latou faia ai se filifiliga e kolosi le aualatele ma lamatia ai.
- E ono galo ia i latou tulafono mo le saogalemu o le aualatele pe a tupu faafuase’i se mea, e pei o le fiti atu o se polo i luga o le aualatele.

Tatou savavali e pei o tamaiti. Pe afai e fia kolosiina le aualatele, tolotolo i le vā o ni taavale o lo o paka ma se’i taga’i po o ā mea o mafai ona e vaaia ma faalogoina. Faamata o faigofie i le avetaavale o se loli telē la’uuta mamafa ona iloa mai oe?

O oe le matua, lē o tausia pe vaavaaia fanau iti, e mana’omia lava ona e fesoasoani ia i latou ina ia tausia lo latou saogalemu i luga o aualatele. O mea e te a’oa’oina ai lau fanau mai lava i lo latou laiti e faatatau i le saogalemu i aualatele, o le a tatau ona latou amioa’i ai i le puipua o le saogalemu i aualatele a o latou tuputupu a’e.



E tatau ia te oe ona:

- Avea o se faaa'oa'oga lelei – avea oe i taimi uma o sē e puipui i le saogalemu a o faaaogā le aualatele.
- E iloa mea e mafai ma mea fo'i e lē mafai ona fai e lau tamaitiiti. O le ā se tele o mea e mafai ona latou vaaia ma lagona i autafa o le aualatele? Pe mafai ona latou iloa le saosaoa o alu ai se taavale? Pe mafai ona latou iloa le taimi ua saogalemu ai le aualatele mo le kolosiina?
- Lua ō faatasi ma lau tamaitiiti ma faasino i ai, ia ona iloa ma faata'ita'i gaoioiga e saogalemu ai i le aualatele. E aogā lena gaoioiga pe a fai soo e masani ai.
- Aua e te manatu ua mafai lava e lau tama ona fai ni filifiliga lelei pe a latou fesaga'i ma ni tulaga faafuase'i.

Se ta'iala i le mea e tupu ma le taimi e tupu ai

Mai le pepe e oo i le Tausaga 1

la avea fe'au o le saogalemu i aualatele o se vaega o o latou olaga i aso ta'itasi:

- Talanoa i le mafuaaga e te tuu ai i latou i se nofoa pepe o lo o fusi i se fusipa'u.
- Faamau i taimi uma lou fusipa'u mo le saogalemu ma ta'u i ai o lo o e faia faapea ina ia puipuia fo'i lo oe saogalemu.
- Talanoa i le vaega o le aualatele e tatau ona kolosi ai ma le pogai e tatau ai ona e kolosiina le aualatele, faapea fo'i le mafuaaga ua e filifilia ai lenei vaega o le aualatele e kolosi ai.
- Tulei le taavale pepe i le itu o le alasavali lea e pito i fale o aiga.
- Faalogologo i ni pese ma faitau ni tala e atagia mai ai pea le fe'au o le saogalemu i luga o le aualatele.

Tausaga 2 e oo i le 4

- Uu o latou lima a o tou savavali faatasi i le alasavali, ma ia faamautinoa o lo o pito mai oe i totonu o le aualatele ae pito le tamaitiiti i fale o aiga.
- Faaaogā le faailoilo STOP, Tiloilo ma Faalogo a o le'i kolosiina le aualatele.
- Nofouta i nisi auala e afe i fale o aiga, atonu e lē o faigofie ona iloa atu.
- Faasino ia i latou vaipanoa saogalemu e taaalo ai. Faamatala le pogai e saogalemu ai na vaipanoa.
- Faamautinoa o lo o e iloa le mea o iai uma tamaiti a o le'i faasolomuli mai i fafo le taavale.
- Amata faamasani le tamaitiiti e fai lona pulou malō (helmet) a o ti'eti'e i ana meataalo na e fai pa'u, ma tulimata'ia pea i latou a o ti'eti'e i nei meataalo.

Tausaga 5 e oo i le 7

- Savavali faatasi ma i latou i le a'oga a o latou laiti lava, ma uu o latou lima.
- Filifili faatasi ma i latou nofoaga saogalemu e kolosi ai le aualatele, ma faamatala pe aiseā na fai ai kolosi mo tagata savavali, o faasinoala a le a'oga (school patrol) ma mōli faasinoala (traffic lights).
- Faasino i latou i le nofoaga e tatau ona faatali ai mo le pasi, amioga e ao ona fai i totonu o le pasi, ma le nofoaga e tatau ona faatali ai pe a o i fafo mai le pasi.

- *la faamautinoa e lē tatau ona latou tāmomo’e ma kolosi le aualatele ina ia oo mai i le taavale. Paka le taavale i se vaipanoa saogalemu ona e savali lea e aumai lau tama.*
- *Fesoasoani ia latou iloa filifili auala saogalemu e aga’i atu ai i le a’oga a o faasolo ina matutua, ma ‘alofia le savalia o auala e feoa’i ai nofoaafi ma nofoaga tuufua e pei o paka.*
- *A’oa’o i latou i le mea e fai pe a tau atu i ni mea o faalavelavea ai le aualatele, e pei o ni galuega o fai i le aualatele.*
- *A’oa’o i latou i le auala e sa’ili ai mo se fesoasoani pe a iai se faalavelave faafuase’i.*

Tausaga 7 e oo i le 9

- *Fai ma siaki mai lea taimi i lea taimi po o ā mai o latou tomai o ni tagata savavali i le aualatele.*
- *Talanoa e faatatau i pulou malō faapea fo’i le saogalemu a o ti’eti’e i se uila.*
- *la mautinoa e lē o ti’eti’e na o i latou i se uila i luga o le aualatele se’iloga ua atoa le 10 o o latou tausaga, ma se’iloga fo’i ua iloa lelei ti’eti’e.*
- *Faamatala i ai e lē tatau ona faaaogā alasavali e ti’eti’e ai a latou uila, auā e lē saogalemu ma e sā fo’i i le tulafono.*
- *Amata ona talanoa i ai e faatatau i āiāiga ma tulafono o le aualatele, le pogai ua faia ai, ma i’uga e oo mai pe a lē utagiaina.*
- *A’oa’o i latou i le auala e sa’ili ai mo se fesoasoani pe a iai se faalavelave faafuase’i.*

Tausaga 10 ma sili atu

- *O le a tele ina mana’o lau tama e alu na o ia i le aualatele. A o mana’omia ona e faamatuu atu i latou e faia faapea, e mana’omia fo’i ona fai ma toe tilofa’ia fe’au mo le saogalemu i aualatele o lo o faatulaga mo le tausaga 7 e oo i le 9.*
- *Aua ne’i faapea lava oe o le a iloa e lau tamaitiiti le mea e fai pe a iai se mea ua suia i le auala lea e masani ona latou ui ai.*
- *Fai ma faamautinoa o lo o iai pea lau tamaitiiti i se tulaga saogalemu, afai e leai, ia e toe fo’i e vaavaai lelei ana amioga i luga o aualatele.*

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 1

Fesili: *O le fia o tausaga o se tamaitiiti e tatau ai i se matua po o lē o tausia ona amata a la a’oa’oga e faatatau i le saogalemu i aualatele?*

Tali: *O le taimi lava e savavali faatasi ai i le aualatele ma o latou mātua po o ē o tausia i latou.*

O ā Mea o lo o Feoa'i i Luga o le Aualatele?

O le ā e tatau ona ou a'oa'oina ai la'u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a'oa'o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • E tele ituaiga eseese o mea o lo o feoa'i i le aualatele. • E tutusapau le mata'utia o mea eseese o lo o feoa'i i luga o aualatele. • E mata'utia uma lava mea o lo o feoa'i i luga o le aualatele. • E eseese vaipanoa ma atonu e eseese fo'i ituaiga o mea o lo o feoa'i i o latou aualatele, e pei o loli la'u susu tetele i se atunuu. 	<ul style="list-style-type: none"> • E masani ona faatonuina tamaiti ina ia vaai ma faatali mo taavale laiti (cars). O se taufaasesē lenei mea. E tatau ona latou vaai ma faatali mo mea uma lava o lo o feoa'i i le aualatele. E tatau fo'i ona matuā faaeteete tamaiti mai taavale lapopo'a, ona e fai sina faigatā mo avetaavale ona iloa maia tamaiti. • O loli ma pasi e sili atu ona mamafa ma faigatā ona taofi nai lo taavale laiti, o lona uiga e sili atu ona matuiā ni manu'aga e mafai ona latou faapogaia. • Pe a asiasi atu tamaiti i nofoaga eseese, e mana'omia ona sauniunia i latou mo mea eseese o lo o feoa'i i luga o le aualatele. • E mana'omia ona sauniunia i latou mo mea eseese o lo o feoa'i i luga o le aualatele a o iai iā latou faigā mālōlōga, pe asiasi atu foi i isi nofoaga.

E faapefea ona ou a'oa'o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Mea eseese o lo o feoa'i i luga o le aualatele, e pei o taavale laiti, pasi, loli, veni, uila vilivae, taavale a leoleo, taavale toso, tagata savavali. A'oa'o lau tamaitiiti ia iloa ona manatunatu mo isi tagata. Faaogā ni meataalo faafaatusa e faailoa ai mea eseese o lo o feoa'i i luga o le aualatele.
- Vaega o le aualatele e faaaogā e mea eseese o lo o feoa'i ai. Mo se faaa'oa'oga, o tagata savavali latou te faaaogāina alasavali, ae o uila ma taavale laiti latou te faaaogā le aualatele.
- Le itū e nofo ai le avetaavale i ituaiga eseese o taavale, ma pe faigofie fo'i ona iloa atu se tagata la'iitiiti o kolosiina le aualatele.
- Ituaiga eseese o lapopo'a o taavale, atonu pe faaaogā ai ni ata mai ni mekasini.

Faata'ita'i faatasi:

- Faasino mai mea eseese o feoa'i i luga o le aualatele o lo o e vaaia a o savavali.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 -----10

Taaalo faatasi ma talanoa e uiga i taavale meataalo.

Sāvalivali ma vaavaai i mea eseese o lo o feoa'i i luga o le aualatele, ma taumafai pe iloa igoa o na mea eseese.

Faigoa mai e tamaiti mea eseese o lo o feoa'i i le aualatele o lo o mafai ona latou iloa atu mai le faamalama o le latou taavale pe a ō malaga.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 2

Fesili: O ā mea o lo o feoa'i i le aualatele e faataga ona feoa'i i luga o alasavali?

Tali: O tagata ti'eti' e uila vilivae o lo o tufaina nusipepa po o meli, faapea fo' i tagata savavali.

Le Saogalemu o le Pasese

<i>O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?</i>	<i>Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Aua lava ne’i galo ona faamau o latou fusipa’u mo le saogalemu, ma ia faamau pea i le taimi atoa o le faiga malaga. • la nofo filemu i totonu o le taavale po o le pasi ma aua ne’i faalavelave i le avetaavale. • Aua ne’i faalālā i fafo lima ma vae mai le taavale. • Aua ne’i tau’aia i fafo ni mea mai le faamalama o le taavale. • Aua ne’i faafuase’i ona soona pisapisaō. • la nofo i taimi uma i le nofoa pito i tua, ae maise pe afai o lo o faapipii ni tagaea (airbags). 	<ul style="list-style-type: none"> • E tatau i pasese uma ona faamau o latou fusipa’u mo le saogalemu, pe faanonono i nofoa pepe e fusi ai fusipa’u pe afai e fetai ma lo latou matutua. • Afai e faalavelave i le avetaavale, o le a faigatā mo ia ona ua’i i le aveina o le taavale. • E mafai ona manu’a le tamaitiiti pe afai e lavea lona lima po o le vae i se taavale e fepasia’i pe i se isi lava mea. • O se solitulafono le tau’ai i fafo o mea mai le faamalama o se taavale, ma e ono faalavelave i le isi avetaavale. • O le soona pisapisaō faafuase’i e ono te’i ai le avetaavale ma faalavelave ai le aveina o le taavale. • E sili atu ona saogalemu le tamaitiiti i le nofoa pito i tua. E le’i fuafuaina tagaea mo tamaiti, ma e ono faamanu’alia ai.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Mea e ono faalavelave i se avetaavale ma le i’uga e ono sosoo ai.
- Le pogai e lē tatau ai ona latou tau’aia i fafo ni mea mai le faamalama o le taavale. la faamautinoa o latou iloa le mea e tatau ona fai i so o se lapisi.
- Le pogai e tuu ai nofoa pepe lea e fusi ai fusipa’u i totonu o le taavale, ma le mafuaaga e tatau ai lava ona faaogā i taimi uma.

Faata’ita’i faatasi:

- Fusi fusipa’u mo le saogalemu ma oomi lelei le faamau e loka ai.

Faaa'oa'oga lelei:

- Fusi lou fusipa'u mo le saogalemu i taimi uma ma faamautinoa o lo o fusi fo'i fusipa'u faapena o tagata uma o le pasese.
- Faanonofu tamaiti i le nofoa pito i tua.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- **2** ----- **4** ----- **6** ----- **8** ----- **10**

la avea o se mea faapitoa le faanofo o le tamaitiiti i lona nofoa pepe lea e fusi ai le fusipa'u.

Faaōleōle pea tamaiti e taumafai ia umi se taimi e mafai ai ona nonofo i nofoa ua saunia e faamaualuga ai le latou saofa'i (booster seats).

A'oa'o lau tamaitiiti e fai lona fusipa'u mo le saogalemu ma ia e lagona atu le taimi e oomi ai le faamau e loka ai.

Toe faamanatu le faamau lelei o le fusipa'u mo le saogalemu pe a tū le taavale e mālōlō, ma ia faamālō i le tamaitiiti pe afai sa ia manatua e fai lava e ia lona fusipa'u.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 3

Fesili: O ai e ana le matafaioi o le faamautinoa o lo o fai e le tamaitiiti e i lalo ifo o le 15 tausaga le matua, lona fusipa'u mo le saogalemu?

Tali: O le avetaavale.

Ō i Totonu ma Ō i Fafo Mai le Taavale

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • I se taavale e fā faitoto’a, e pito sili ona saogalemu mo le tamaitiiti pe a faaaogā le faitoto’a agavale o le pito i tua, e oso ai i totonu ma toe oso i fafo. • la faalogo mai ma faatali mo lau faatonuga a o le’i oso i fafo ma le taavale. • O le faasologa o le ave i totonu ma le ave i fafo o le pasese uma a le taavale – faaso muamua i totonu le tamaitiiti ua savali, sosoo atu ai ma le pepe, ae tuu atu mulimuli le faatau. Amata atu i tua le faasologa lava lena pe a ō ese mai fafo ma le taavale. O lona uiga, o le faatau, o le pepe, mulimuli le tamaitiiti ua savali. 	<ul style="list-style-type: none"> • O le itu lena o le taavale o lo o pito i le alasavali, ma lē latalata ai le tamaitiiti i isi taavale. • Ina ia lē oso faatopetope i fafo le tamaitiiti mai le taavale, ma faamanu’alia ai i se isi taavale, mo se faata’ita’iga i le pakaga o taavale i se supamaketi. • O le a aogā lenei faasologa ina ia mautinoa ai o lo o saogalemu tagata uma.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le tāua o le aua le fetamo’ea’i solo i le pakaga o taavale, auā atonu e iai ni taavale o lo o faasolomuli ae lē o iloa mai tamaiti.
- Le tāua o le faaaogā o le itu e pito i le alasavali, e ō ai i totonu ma ō i fafo mai se taavale.

Faata’ita’i faatasi:

- Ō i fafo mai le taavale i ni vaipanoa eseese, e pei o paka e faasisipa ai le pakaina o taavale, se supamaketi, ma paka e tū le isi taavale i tua o le isi taavale.
- Le faasologa o le ō i totonu ma toe ō i fafo mai le taavale a o iai pea i le fale e le’i ō ese atu i se mea.

Faaa’oa’oga lelei:

- la vaavaai toto’a i taimi uma mo se taavale o sau a o e le’i oso i fafo ma le taavale.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 -----10

Mai lava i le faato'ā fanau mai, ia faamatala atu pea le faasologa o le ō i totonu ma le ō i fafo mai le taavale.

la faamautinoa o lo o faatali tamaiti se'i e fai atu e ō i totonu ma ō i fafo mai le taavale.

la toe faamamafa atu pea fe'au saogalemu e uiga i le ō i totonu ma le ō i fafo mai le taavale.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 4

Fesili: Se'i faapea o lo o e nofo i le nofoa pito i tua o se taavale e fā faitoto'a. O lē fea faitoto'a e sili ona saogalemu mo le ō i fafo ma aiseā?

Tali: O le faitoto'a pito i tua i le itu agavale, auā o lo o pito i le alasavali, ma mamao ese mai taavale feoa'i. E ono ese lenei mea i aualatele e na o le tasi le itu o lo o ui mai ai taavale (one way streets).

Savali i le Alasavali

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • la uu le lima o se tagata matua e maufaatuatuaina. • la savali i le itu o le aualatele lea e iai lo latou fale, po o lea e sili ona latalata i faleoloa. • la nofouta i ni auala e afe i fale o aiga, atonu e lē faigofie ona iloa atu. 	<ul style="list-style-type: none"> • E faigofie ona faatonutonu tamaiti pe afai o lo o latou uuina lou lima. Ia e nofosauni e taofi i latou pe a taumafai e oso faafuase’i. E lē o iai i tamaiti laiti se tomai e iloa ai le saosaoa o taavale ma faia ai ni a latou faai’uga talafeagai. • O le a matuā mamao ese ai i latou mai taavale o lo o feoa’i i le aualatele. • E masani ona o ese mai ma o atu taavale i na auala i totonu. E masani ona punitia na auala i ni pupulaau po o ni pā. Ma e lē iloa lava le alu ese mai ai pe afe atu fo’i se taavale i na auala, ae atonu o lo o savavali atu ai tamaiti i le alasavali i lena taimi.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le tulaga o le alasavali ma ni mea e ono faalavelave ai, e pei o ni galuega o lo o fai i le aualatele po o ni ta’ifau lapopo’a.
- Le pa’ō o le feoa’i o taavale ma le mafai ona tata’i ese ai le mafaufau o le tagata savali.
- Le faaavanoa o le isi vaega o le alasavali mo isi tagata, e pei o ē feoa’i i nofoa faataavalevale (wheelchairs), nofoa e iai ona pa’u ma e alu i le maa (mobility scooters), po o isi ituaiga o nofoa faapena (scooters).

Faata’ita’i faatasi:

- Ia lē aunoa ona o e sāvāvali, ma faamautinoa o lo o pito le tamaitiiti i le itu o iai fale ae pito mai oe i le aualatele. Nofouta i ni auala e afe i tua i fale o aiga.
- Faaogā fautuaga mo le kolosiina e tagata savavali o le aualatele, e kolosi ai auala afe i fale o aiga.
- Auala e afe i fale o aiga e lē o faigofie ona iloa, ma le faiga e tatau ona kolosiina ai e faaogā ai fautuaga mo le kolosiina o le aualatele (taga’i Nu 7).

Faaa’oa’oga lelei:

- So o se taimi e savali ai i le alasavali, ia mautinoa o lo o matuā mamao ese mai le itu o feoa’i ai taavale, ma ia tū lelei pe a oo atu i auala e afe i fale o aiga, se’i faamautinoa pe o uia e ni taavale.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 -----10

Savali i le itu o le alasavali lea e pito i fale o aiga, a o faafuata lau pepe pe o fafa, po o toso fo'i i se taavale pepe.

O le taimi lava e savali ai lau tamaitiiti, faamasani loa i latou e uu lou lima, ma ia savali i le itu o le alasavali lea e pito i fale o aiga.

Faata'ita'i fautuaga mo le kolosiina e tagata savavali o le aualatele, ae kolosi ai fo'i ma auala e afe i fale o aiga.

Ia faamanatu pea lava pea le saogalemu o le savali i alasavali pe a tou o faatasi i se mea. Afai e leai ni alasavali, ona tou filifili faatasi lea i se isi gaoioiga e fai.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 5

Fesili: O fea e te savali ai pe afai e lē o iai se alasavali?

Tali: E savali i le itu o lo o aga' i mai ai taavale, ae ia e sōsō mamao ese i tua mai le aualatele.

Filifilia o se Vaega Saogalemu e Kolosi ai le Aualatele

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • <i>la vaai mo se nofoaga e kolosi ai, lea e mafai ona manino lelei atu ai le vaai i itu uma o le aualatele.</i> • <i>O kolosi mo tagata savavali, o mōlī faasinoala, o faasinoala a le a’oga, po o nofoaga o lo o mapu i ai tagata savavali, o nofoaga saogalemu na e kolosi ai.</i> • <i>la ‘alofia le kolosi e latalata i fetaula’igāala.</i> • <i>la ‘alofia le kolosi i auala e afe i tua i fale o aiga.</i> • <i>la tilotilo sa’o atu i le avetaavale pe a faatalitali e kolosi i le kolosi o tagata savavali.</i> • <i>E lē mana’omia ona taofi le taavale i se kolosi a tagata savavali vaganā ua tū le tagata savali i le laina pa’epa’e muamua.</i> • <i>la aua ne’i taaalo i luga o alasavali a o faatalitali i le taimi e kolosi ai.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>E mana’omia ona iloa e tamaiti pe o ō mai ni taavale mai itu uma o le aualatele.</i> • <i>E telē se avanoa e tatau ai ona tutū taavale ae faaavanoa le aualatele mo tamaiti.</i> • <i>E mafai ona ō mai taavale i itu uma o le aualatele ma atonu e lē o mataala mai i tagata savavali.</i> • <i>E ono solomuli faatopetope i tua se taavale mai se auala faapena, ma atonu e lē o iloa mai se tagata o savali. Atonu o lo o faigatā ona iloa atu le afega o lena auala ona o ni pupulaau po o ni pā maualuluga.</i> • <i>O kolosi o tagata savavali e lē o ni laina papa’e e faamaneta ona tāofia taavale – atonu e lē tū le taavale. Afai e tilotilo atu le tamaitiiti i le avetaavale, ona mautinoa ai lea po o iloa mai latou, ma e talosia o le a faalemū ai loa ma tū le taavale.</i> • <i>E ono faapea le tamaitiiti o le a otometi lava ona tū le taavale, ona savali sa’o atu lava lea i luma o le taavale.</i> • <i>E ono lē mautonu ai le avetaavale i lena gaoioiga.</i>

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le pogai e sili ai ona saogalemu pe a faaogā kolosi o tagata savavali e kolosi ai, peitai e tatau lava ona faaeteete.
- Mea e ono lamatia ai, e pei o le kolosi i le vā o ni taavale o lo o paka, kolosi i fetaula’igāala, kolosi e aga’i atu i se auala e afe i fale o aiga, po o le kolosi i se pi’oga e lē mafai ona iloa atu ai pe o ō mai ni taavale.
- Le masani ona lē mafai e se avetaavale ona iloa atu se tagata la’itiiti, o le mafuaaga lena e lamatia ai le tamo’e atu i luga o le aualatele.

Faata'ita'i faatasi:

- Filifilia nofoaga saogalemu e kolosi ai.
- la tilotilo sa' o atu i le avetaavale a o le'i kolosi i se kolosi mo tagata savavali.

Faaa'oa'oga lelei:

- Kolosi i nofoaga saogalemu i taimi uma o lua o faatasi ai ma lau tamaitiiti.
- Pe a e alu e piki lau tama mai le a'oga, paka le taavale i se nofoaga saogalemu, ona e savali lea e aumai lau tamaitiiti. Ona lua kolosi lelei lea, e faaogā ai le kolosi mo tagata savavali po o le faasinoala a le a'oga pe afai o iai.
- Kolosi i vaipanoa e lē o iai ni faailoilo.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10

A o toso lau tama i le taavale pepe, talanoa i ai i le vaipanoa lea ua e filifili o le a lua kolosi ai ma le mafuaaga o le faia faapea.

A o lua savavali faatasi ma lau tama, ia lua filifili faatasi se vaipanoa saogalemu lua te kolosi ai.

A o savali lava na o lau tamaitiiti, ia fai ma e siakiina po o saogalemu pea le auala o lo o latou kolosia ai le aualatele.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 6

Fesili: E tatau ona e faaogā le kolosi mo tagata savavali pe afai e fia mita o lo o e iai mai lena kolosi?

Tali: Luasefulu Mita

Fautuaga mo Tagata Savavali i le Kolosiina o le Aualatele (Kerb Drill)

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • la faaaogā fautuaga mo tagata savavali i taimi uma latou te kolosia ai le aualatele. O fautuaga nei (kerb drill): 1 Sa’ili se vaipanoa saogalemu e kolosi ai (taga’i Nu 6). 2 Tasi le laa ese mai le faatausi’usi’uga o le alasavali e pito i le aualatele ona taofi lea (faasino ia i latou le aualatele e fua ai, e ala i le savali atu i le faatausi’usi’uga o le alasavali e pito i le aualatele, ona toe laa mai lea i tua o se laa se tasi). 3 Tilotilo ma faalogo mo ni taavale i so o se mea e ono ō mai ai. 4 Afai o lo o sau se taavale, faatali se’i pasi ese, ona toe tilotilo fo’i lea ma faalogo pe o iai se isi taavale o sau. 5 Pe a leai se taavale o sau, ia savali faavave atu loa i le isi itu o le aualatele, a o tilotilo fo’i i itu uma e lua mo nisi taavale. 	<ul style="list-style-type: none"> • E iai lava le taimi o le a kolosi ai e lau tama le aualatele e aunoa ma oe. E mana’omia ona e faamautinoa ua latou iloa uma faamatalaga mo le puipuia o lo latou saogalemu. • O le tū pe a tasi le laa ese mai le pito o le alasavali o lena o lo o mamao ese ai mai taavale, ae i le taimi e tasi o lo o manino pea le vaai atu a le tamaitiiti i le taavale, ma o lo o mafai fo’i ona iloa mai e le avetaavale le tamaitiiti. • E mafai ona ō mai taavale i le itu atonu e lē o faatalitalia ai e tamaiti. • Pe a tamo’e se tamaitiiti e kolosi le aualatele, e iai lava le avanoa e ono pa’ū ai. E itiiti lava se taimi e savali sa’o atu ai i le isi itu. • E mana’omia ona tilotilo pea le tamaitiiti i itu uma e lua a o ia kolosia le aualatele, auā e ono faafuase’i lava ona toe oo ane se isi taavale.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le pogai e mana’omia ai ona latou faaeteete i le kolosia o aualatele ma auala e afe i fale o aiga na e lē faigofie ona iloa atu (taga’i Nu 5).

Faata’ita’i faatasi:

- Faatatau fautuaga mo le kolosia o le aualatele i le ala e afe i le tou fale, ae a amata loa ona masani, ona faata’ita’i lea i le alasavali o lo o i autafa o le aualatele.

Faaa’oa’oga lelei:

- E te faatatauina i taimi uma fautuaga mo le kolosia o le aualatele a o e savali.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10

A o toso lau tama i le taavale pepe, talanoa i ai ia faaeteete a o kolosiina le aualatele.

A o amata ona savavali, ia uu o latou lima ma faata'ita'i fautuaga (kerb drill) i taimi uma lua te kolosia ai le aualatele po o se auala e afe i le fale o se aiga.

Fai ma toe faamanatu fautuaga mo le kolosia o le aualatele i taimi uma lua te savavali faatasi ai ma lau tamaitiiti.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 7

Fesili: O ā fautuaga e lima mo le kolosia o aualatele a o savali i alasavali?

Tali:

- 1 Sa'ili se vaipanoa saogalemu e kolosi ai.
- 2 Tasi le laa ese mai le faatausi'usi'uga o le alasavali ona tū lea.
- 3 Tilotilo ma faalogo mo ni taavale i so o se mea e ono o mai ai.
- 4 Afai o lo o sau se taavale, faatali se'i pasi ese, ona toe tilotilo fo'i lea ma faalogo pe o iai se isi taavale o sau.
- 5 Pe a leai se taavale o sau, ia savali faavave atu loa i le isi itu o le aualatele, a o tilotilo fo'i i itu uma e lua mo nisi taavale.

Kolosi i Mōlī Faasinoala

<p>O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?</p>	<p>Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Afai o latalata ane mōlī faasinoala, ia savali iinā e kolosi ai. • Pe faapefea ona faaaogā ki o mōlī faasinoala lea e oomi mo le kolosi. • Ia mātau lelei mōlī mūmū ma le lanu meamata e faasino mai ai le savali (walk), ma le aua le savali (don’t walk). • Ia nofouta o nisi taimi e lē usita’ia ai e nisi taavale mōlī faasinoala. 	<ul style="list-style-type: none"> • O nisi taimi e manana’o tamaiti e kolosi i le mea lea ua oo i ai, na i lo le toe savavali atu i se mea o lo o sili ona saogalemu. • E tele nofoaga tau lalata i le taulaga ua iai mōlī faasinoala, ma e tatau ona iloa e lau tamaitiiti le aualatele e faaaogā ai na mōlī. • E tatau ona iloa e lau tamaitiiti le taimi ua saogalemu ai ona savali, ma le taimi e tatau ai ona faatali. • Afai e taumafai se taavale e lē amana’ia le mōlī, e latou te ono so’aina ai se tagata savali o lo o kolosia le aualatele e tusa ai ma mōlī.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le pogai e saogalemu ai le kolosi i le mea o iai mōlī faasinoala, ae aiseā e tatau ai pea i tagata savavali ona mataala i taavale o feoa’i.
- Le eseese o faailoilo e faailoa mai e mōlī faasinoala i vaipanoa eseese, e pei o faailoilo **meamata/mūmū** mo tagata e **Savali/Aua le Savali** (Walk/Don’t Walk), ni leo e ‘i’i po o isi lava leo.

Faata’ita’i faatasi:

- Ave lau tamaitiiti i le mea o iai mōlī faasinoala, ona tuu atu lea latou te oomia faamau ma vaai i faailoilo eseese (mūmū ma meamata mo tagata ina ia savali/aua le savali [walk/don’t walk]).

Faaa’oa’oga lelei:

- Pe a kolosi i mōlī faasinoala, ia faatali i taimi uma mo le faailoilo e ta’u mai ai ua saogalemu ona e kolosi.
- Aua lava ne’i e kolosi e aunoa ma se faatagaga a mōlī. O le a faata’ita’i atu lou alo ia te oe.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 -----10

Faasino i lau tamaitiiti faamau e oomi ma faailoilo a o toso atu iā latou taavale pepe. Faalogo uma outou i leo o le a sau.

Talanoa e uiga i mōlī faasinoala a o lua faimalaga faatasi ma lau tama i se taavale.

Tagataga'i atu a o oomi e lau tamaitiiti kī o mōlī faasinoala ma ia faamamafa pea lava pea le auala saogalemu e faaaogā ai.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 8

Fesili: *O le ā lau gaoioiga e tatau ona fai pe afai o lea ua e kolosiina le aualatele, ae ua amata ona toe emoemo mai le mōlī mūmū o le tagata po o le faailoilo e Aua le Savali (Don't Walk)?*

Tali: *Ia faaauau pea ona faatopetope lau savali e kolosi le aualatele. Aua ne'i e faatautū pe amata ona tamō'e.*

Filifilia o Auala Saogalemu e Ō Atu ai i le A’oga

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • O le auala sili ona saogalemu e savali ai i le a’oga – o le auala lenei na tou filifilia faatasi ma e tatau ona savali ai lau tama i taimi uma. A o e fuafuaina le auala, se’i manatunatu: <ul style="list-style-type: none"> – e fia ni aualatele o le a tatau ona latou kolosiina – e fia ni ala e afe i fale o aiga o iai i lena aualatele – pe o iai ni vaipanoa saogalemu e kolosi ai, e pei o kolosi mo tagata savavali, mōlī faasinoala po o le faasinoala a le a’oga (taga’i Nu 10) – pe mafai e le tamaitiiti ona manino lana vaai i taavale mai le mea o le a latou kolosi ai – o ni mea e ono faalavelavea ai, e pei o ta’ifau lapopo’a – afai e mafai, ia ‘alofia paka o mālōlōga, o faleoloa, o auala o nofoaafi, o nofoaga e taaalo ai, o paka o taavale ma fale e leai ni ‘aupā, atonu o lo o taaloa solo ai ni manu. • la lua ō faatasi mai lea taimi i lea taimi e toe faamautinoa le saogalemu o le aualatele. 	<ul style="list-style-type: none"> • E maua ai e oe ma lou alo le soifua mālōlōina pe a lua savavali i le a’oga. O le a faaitiitia ai fo’i le tele o taavale e tumutumu atu i le a’oga. • E iai lava se taimi o le a savavali ai na o latou i le a’oga, e tatau ai la ona saogalemu le auala, e tusa lava pe atonu e fai sina umī. • E ono iai ni mea e suia i le gasologa atu o le auala, mo se faata’ita’iga atonu ua vave alu a’e i luga le fausaga o se fale telē o fausia, pe ua matuā faateleina le umī o se solo a taavale.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le mea e mafai ai ona saogalemu se auala e aga’i i le a’oga.
- Le tāua o le ui pea i lena auala ina ia e iloa ai le mea o latou iai pe a savavali na o i latou a o faasolosolo ina matutua.
- Le auala e te manatu e sili ona saogalemu ma le pogai e saogalemu ai.
- Le pe o uia lena auala e ni taavale la’upasese e pei o pasi po o nofoaafi, talanoa i le ala saogalemu e ō ai i totonu ma toe ō i fafo mai na taavale, faapea a latou amioga talafeagai pe a faimalaga ai (taga’i Nu 3).
- Talanoa i ni Faapefea pe afai... **Faapefea pe afai o lo o faia ni galuega i le aualatele? Faapefea pe afai o lo o poloka le alasavali e se loli telē?**

- I se taimi mulimuli ane pe afai o lo o alu lau tama i le a’oga i sana uila vilivae na o ia, (10 tausaga pe sili atu – taga’i Nu 11), talanoa i le faia o sona pulou malō, faaaogā o lima e fai ai ana faailoilo, ma le solitulafono o le faaalu o lana uila i luga o le alasavali.

Faata’ita’i faatasi:

- la tele ni taimi lua te savavali ai i le auala e aga’i i le a’oga a o le’i amata ona alu lau tama i le a’oga. Talanoa e uiga i vaipanoa eseese a o lua savavali. la faamautinoa e mafai e lau tama ona faaaogā mōlī faasinoala (taga’i Nu 8).
- I se taimi mulimuli ane, pe afai o le a alu lau tama i le a’oga i se uila vilivae, ia asiasia lelei le ala lea ma vaai pe talafeagai mo le vili ai o lana uila. Afai e lē fetauti, toe filifili se isi auala talafeagai, ona lua ō soo lea mo sina vaitaimi ma lau tama e vili ai le lua uila.

Faaa’oa’oga lelei:

- Afai e te aveina lau tama i le a’oga, ia faaaogā i taimi uma le ala o lo o saogalemu. ‘Alofia le ui i auala taloto po o ni auala pupuu (short cuts) ona e faapea e sefe ai le taimi.

O afea e tatau ona ou a’oa’o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10



*Faaaliga: Fesili atu pe o faia e le a’oga a lau tamaitiiti le polokalame **o le Tausia o lo Tatou Saogalemu**. O lena polokalame e a’oa’oina ai tomai o le tagata lava ia mo le tausia o lona saogalemu, e aofia ai le aga’i atu ma le toe fo’i mai le a’oga i se tulaga saogalemu.*

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 9

Fesili: O le ā sau gaoioiga e fai pe afai ua poloka e se loli telē le alasavali lea e saogalemu ai lau alu atu i le a’oga?

Tali: A lē o le: Filifili o se vaega saogalemu e te kolosi ai e ala i le faaaogā o fautuaga mo le kolosiina o le aualatele. Ona toe kolosi lea i le aualatele na e mua’i sau ai pe afai ua avanoa le alasavali. Po o le: Siaki po o avanoa lelei le aualatele ona e savali faatafatafa atu lea i autafa o le loli.

Faaogāina o le Faasinoala a le A'oga (School Patrol)

O le ā e tatau ona ou a'oa'oina ai la'u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a'oa'o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • la faaaogā i taimi uma le faasinoala a le a'oga e kolosi ai pe afai e iai. • O faatonuga e aumai e le 'aufaasinoala, ma gaoioiga e fai a o faatalitali e kolosi. • O tagata o le a'oga e faatautaia le faasinoala e galulue mo le kolosi, i le na o le taimi a o le'i amata pe ina ua tuua fo'i le a'oga. O isi taimi e ese mai o le a faaaogā ai lava le kolosi e pei ona masani ai mo tagata savavali. 	<ul style="list-style-type: none"> • O faasinoala a le a'oga o vaega saogalemu na e kolosi ai. • E tāua mo tagata savavali ona utagia faatonuga a ē o lo o faatautaia le faasinoala a le a'oga, ma faatalitali lelei i le taimi e kolosi ai. O le faia faapea o le a saogalemu ai tagata uma. • Atonu o le a lē saogalemu ai pea nei kolosi e pei o isi taimi, e mana'omia ai pea ona faaeteete.

E faapefea ona ou a'oa'o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Le uiga o le faasinoala a le a'oga ma le pogai ua faia ai.
- Faatonuga eseese ma le taimi e kolosi ai.
- Le faapefea ona faatalitali lelei se'iloga e faatonuina e kolosi.
- Le tāua o le galuega a le tagata o lo o faatautaia le faasinoala a le a'oga, ma atonu i se aso o le a ia (lau tama) faatautaia fo'i le faasinoala a le a'oga.
- Le mea e ao ona fai pe a iai se aso latou te iloa ai e lē o faatinoina le faasinoala a le a'oga. (taga'i i Fautuaga mo Tagata Savavali i le Kolosiina o le Aualatele Nu 7).

Faata'ita'i:

- A o le'i amata ona a'oga lau tama, asiasi e matamata i le faatinoina o le faasinoala a le a'oga i le taimi a o le'i amata pe ua tuua fo'i le a'oga. Taga'i i le auala o lo o faatautaia ai le faasinoala. Ona faaaogā lea o le faasinoala e te lua kolosi ai ma lau tama, a o e uuina lona lima.
- Pe a amata lau tama i le a'oga, ia lua kolosi faatasi i le faasinoala a le a'oga i le taeao ma le aoauli, se'ia oo ina ō lava na o latou i le a'oga.

Faaa'oa'oga lelei:

- la e faaaogā i taimi uma le faasinoala a le a'oga e te kolosi ai pe afai o lo o faatino.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10

Mātau ma faata'ita'i ona kolosi i le faasinoala a le a'oga a o le'i amata ona alu lau tama i le a'oga.

Ia lua kolosi faatasi ma lau tamaitiiti i le faasinoala a le a'oga i aso uma pe a amata ona a'oga.

Mātau lelei lou alo ina ia faamautinoa o lo o sa'o ona latou faaaogāina le faasinoala a le a'oga.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili10

Fesili: O le ā se tala e fai e i latou o faatautaia le faasinoala a le a'oga, ina ia iloa ai e tagata savavali pe ua saogalemu ona kolosi?

Tali: Kolosi Loa

Filifilia o se Pulou Malō mo le Uila

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • Pe faapefea ona faamaulu o latou pulou malō ma faasa’osa’o ina ia fetau lelei e ala i le faamau o fusi. E tatau i le pulou ona: <ul style="list-style-type: none"> - fetau lelei le taatia i le ulu - mafai ona fetuuna’i le faamauiina o fusi ina ia fetau lelei le pulou ma le ulu - mau lelei ma lē mafai ona feseeta’i i le ulu • la tausi lelei le pulou o le uila. la iai se vaega malupuipua o le fale e teu ai. • la faia i taimi uma le pulou malō pe a ti’eti’e iā latou uila po o se meataalo e fai ni pa’u, e aofia ai ma le ti’eti’e uila i le fale. la maumaua’i – a leai se pulou malō, e leai fo’i se ti’eti’e i le uila. 	<ul style="list-style-type: none"> • E tāua ona ofi lelei le pulou malō o le uila ma ia fetau lona telē. Afai e mafai ona feminoia’i i le ulu, o lona uiga o le a lē puipua ai le ulu. E tatau i pulou malō fou uma ona pāsia e tusa ai o tuutuuga ua faatulaga e le Pulega mo le Saogalemu i Auala o Femalaga’iga i le Laueleele (Land Transport Safety Authority). E tatau ona pipii i totonu o le pulou se pepa o lo o faailoa ai po o lē fea tuutuuga o lo o faaogā ai. E tatau ona faaogā tuutuuga a le NZ Standard, Australian Standard, Snell B90 or B95, ASTM F1447-1994. Mo nisi faamatalaga, taga’i i le www.ltsa.govt.nz Fact Sheet No 1. • E lē aogā se pulou o lo o leaga pe a tupu se faalavelave, e tatau ona tia’i ese. • O le faia o se pulou malō mo le uila e itiiti ai se avanoa e ono manu’a ai le ulu, ma e faamalosia fo’i e le tulafono.

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Āuga o le lē faia o le pulou malō o le uila.
- Le auala e tausi lelei ai le pulou malō.
- Ni fesuia’iga e tatau ona fai i le teuga o le laulu o se tasi, ina ia mafai ona ofi lelei ai le pulou malō.

Faata’ita’i:

- Faamaulu ma faatulaga lelei le pulou malō o le tamaitiiti. (taga’i i le ata i le itulau o sosoo mai)

Faaa’oa’oga lelei:

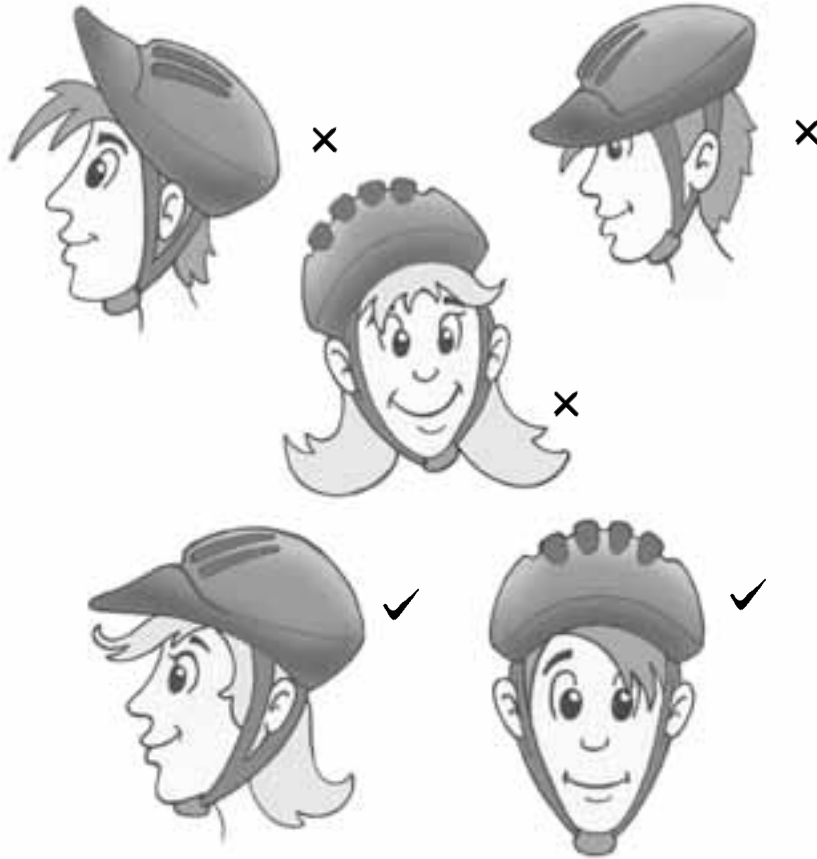
- la fai i taimi uma lou pulou malō pe a e ti’eti’e i se uila
- la tutusa i taimi uma tulafono e faatatau i le faia o le pulou malō o le uila.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 -----10

la e maumaua'i e fai le pulou malō o lau tamaitiiti i le taimi lava e amata ai ona ti'eti'e a latou uila meataalo po o uila pa'utolu (tricycle). Toe faamautinoa nofoaga saogalemu e mafai ona ti'eti'e ai le uila a lau tamaitiiti.

Faaauau pea ona faamalositia le faia o le pulou malō o le tamaitiiti e ti'eti'e ai lana uila a o faasolo ina matua. Siaki po o fetaii pea le pulou ma e lē o iai se mea o leaga ai.



O le pulou malō e fetaii lelei lana taatia i le ulu, o le pulou lena o lo o saogalemu ai le ulu.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 11

Fesili: E faatau e nisi mātua mo le la tamaitiiti se pulou malō e telē tele, ma le manatu ina ia umi se taimi o faaogā e le tamaitiiti. Aiseā e lē lelei ai lena fuafuaga?

Tali: E lē se fuafuaga lelei auā o le a lē puipuiā la e le pulou malō le ulu o le tamaitiiti pe afai e lē o fetaii lelei le taatia a le pulou.

Se Uila e Saogalemu

O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?	Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?
<ul style="list-style-type: none"> • la mua’i siaki lelei a latou uila a o le’i faia se ti’eti’ega, e pei o le siaki o taofi, faasuāuu le filifili ma ia lava le ea o pa’u. • la iai se nofoaga lelei i le fale e toe teu ai a latou uila ina ia saogalemu ma lē āfaina i le tau. • la paka le uila i le paka mo uila i le a’oga po o paka a faleoloa. • la loka a latou uila i so o se taimi latou te ō ese ai. E tatau ona loka le uila ina ia lē mafai ona aveesea le tino o le uila mai ona pa’u. • la tusi e faamau le numerā (serial number) lea e pipii i le tino o le uila ina ne’i te’i ua gaioia. • la fai ma toe fetuuna’i le telē o le uila a o faasolo ina latou matutua, ae afai e lē mafai ona faia lena mea, ia ta’u atu ia te oe pe a foliga mai ua fai sina la’itiiti o le uila mo latou. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ina ia saogalemu pea lau tamaitiiti, ma mafai ai ona fiafia i lana ti’eti’ega uila e aunoa ma le leaga o le uila. • O uila o ni mea e taugatā, ma o le uuna’ia o lau tama e tausi faalelei lana uila o le a mafai ai fo’i ona umi o faaogā. • O le faia faapea o le a saogalemu ai le uila ma lē poloka ai le alavali. • E puipuia ai le uila mai le gaioia. • O le toe fetuuna’i o le telē o le uila o le a atili ai fo’i ona fiafia le tamaitiiti i lana ti’eti’ega. Peitai, aua e te faatauina se uila ua telē na’uā mo lau tamaitiiti, auā o le a faigatā ai fo’i mo i latou ona faafoe. • Siaki i le www.bikewise.co.nz mo nisi faamatalaga e faatatau i le aualatele saogalemu e ti’eti’e ai i uila

E faapefea ona ou a’oa’o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Ta’iala faavae mo le tausia o le uila i se tulaga saogalemu ma lelei atoatoa lona tino.

Faata’ita’i:

- Siaki le uila mo le saogalemu. (Taga’i i le ata i le itulau o sosoo mai)
- Tuu se ea i pa’u ma faasuāuu le filifili.
- Toe fetuuna’i le uila ina ia ofi lelei ai le tamaitiiti. (Taga’i i le ata i le itulau o sosoo mai)

Faaa'oa'oga lelei:

- la faamautinoa fo'i i taimi uma o saogalemu la oe uila a o e le'i ti'eti'e ma ia tausī lelei le uila.
- la iai se nofoaga talafeagai e teu i ai lau uila i taimi uma.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10



Faataatitia ni tapulaa talafeagai mo le siakiina o le uila, le lokaina ma le teuina pe a oo ina maua e le tamaitiiti lana ulua'i uila.

Faataatia se faasologa faifai pea o le siaki ma le toe fetuuna'i o le telē o le uila a o faasolo ina matua le tamaitiiti.

pe o faamaumau lelei mōli ma mamā?

pe o sa'o le maualuga o le nofoa?

pe o sa'o lelei ona fetuuna'i taofi?

pe o ufiufi uma e le pa'u pito o ave o le uila?

pe o mau lelei ave o le uila?

pe ua faasuāuu le filifili ma iai i se tulaga lelei?

pe o mau lelei nati ma 'aso o le uili lea e faamau ai pa'u?

pe o mau lelei vae ma faigofie ona taavili?

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 12

Fesili: E tusa ai ma le tulafono, o le ā le ituaiga o mōli o le pito i tua e tatau ona faapipii i se uila na fausia ina ua mavae 1 Ianuari 1988?

Tali: O se mōli mūmū pe samasama o lona telē e 35cm faatafafā, ma e tatau ona faasaga i tua lena vaega atoa.

Saogalemu o le Aveina o le Uila

<p>O le ā e tatau ona ou a’oa’oina ai la’u tamaitiiti?</p>	<p>Aiseā e tatau ai ona ou a’oa’o atu lenei mea?</p>
<ul style="list-style-type: none"> • O tomai mo le faaaogāina o le uila, e pei o le oso i luga ma oso ese mai le uila, le faapaleni o le ti’eti’e, le amata ona faaalu le uila, le taofi o le uila, le afe i pī’oga ma le faia o faailoilo. E tatau ona faata’ita’i nei mea i se vaipanoa saogalemu a o iai ma se tagata matua e fesoasoani atu ma vaavaaia. • E lē tatau i ni tamaiti i lalo ifo o le 10 tausaga ona ti’eti’e na o i latou se’i vaganā ua ō faatasi ma se matua po o se isi tagata matua e mau faatuatuaina. • la faia i taimi uma o latou pulou malō pe a ti’eti’e i uila. • la ofu ni ofu lanu malolosi pe iila ma ni seevae o faamaulu lelei ai vae a o ti’eti’e i le uila. • E faatatau i faailoilo masani o le aualatele ma tulafono tau taavaleafi. • Afai e mana’o se tagata ti’eti’e uila e kolosi le aualatele e faaaogā ai le kolosi mo tagata savavali po o mōlī faasinoala, e tatau ona savali ma ta’ita’i lana uila e kolosi ai. • Le faaaogāina lelei o ala faatali’oli’o (roundabouts), mōlī faasinoala, o fetaula’iga ala o lo o iai pe leai fo’i ni faailoilo e faatonutonu ai. • la filifili ni auala saogalemu e alu ai lana uila, ma ia faaaogā vaega o le aualatele ua fuafuaina mo uila pe afai o iai. • la aua lava ne’i faaalu le uila i luga o alasavali, se’i vaganā pe afai o lo o tiliva atu le meli po o nusipepa. • la faaaogā mōlī ma ni lavalava e faigofie ona sulugia i le pō. 	<ul style="list-style-type: none"> • O le taimi lava e mau ai e tamaiti sa latou uila vilivae, e manana’o loa e vili i luga o le aualatele, ma e matuā lē saogalemu lava le faia o lena mea. O tagata ti’eti’e uila e faigofie tele ona lamatia i luga o le aualatele. • E talitonu Leoleo ma le vaega a le BikeWise, o tamaiti i lalo ifo o le 10 tausaga e le’i lava so latou matutua e faigofie ai ona a’oa’oina tomai e ave ai a latou uila faatasi ma isi taavale i se tulaga saogalemu. • E mafai e le pulou malō o le uila ona puipui mai ai i se manu’aga (taga’i Nu 11) ma o se mana’oga fo’i lea o le tulafono. • O seevae e puipuia ai vae, ae o ofu lanu malolosi ma iila e faigofie ai ona iloa mai e isi taavale tagata o lo o ti’eti’e i uila. • O faailoilo ma tulafono o aualatele e faatatau fo’i i le ‘auti’eti’e uila. • O lenei faiga o le a saogalemu ai i latou faapea tagata savavali. • Atonu e ono fenumia’i se tagata faato’ā ti’eti’e uila i nei tulafono, ma e tatau ai ona latou mautinoa le mea e ao ona fai. • E aogā lenei faiga ina ia lē latalata ai le tagata ti’eti’e uila i vaipanoa o lo o tumu ai isi taavaleafi. • O le tulafono lenei. E mafai ona lavevea tagata ti’eti’e uila i ni taavale e ō ese mai auala o o latou fale. • E aogā lenei faiga ina ia faigofie ona iloa mai e le isi taavale le tagata ti’eti’e uila. E mana’omia fo’i e le tulafono le faaaogā o mōlī.

E faapefea ona ou a'oa'o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Tomai uma e tatau i le tagata faato'ā ti'eti'e uila ona ia a'oa'oina.
- A o lua ti'eti'e uila faatasi, ia talanoa e uiga i ni mea e ono faalavelavea ai le aualatele.
- Le faapefea e le faia o se pulou malō ona faaitiitia ai manu'aga i le ulu ma ono faasao ai le ola o le tagata ti'eti'e uila, pe a tupu se faalavelave.
- Le mea e mafai ai ona saogalemu se tagata ti'eti'e uila.
- A o savavali pe ō i se taavale, ia talanoa e uiga i faailoilo o le aualatele a o tou pāsia.

Faata'ita'i:

- Faata'ita'i faatasi ma lau tama lua tomai tau ti'eti'e uila ma faailoilo e faaaogā ai lima, i se vaipanoa saogalemu e taumamao ese mai taavale.
- Ti'eti'e atu lua uila ma lau tama i le a'oga e faaaogā ai se auala saogalemu ua filifilia.

Faaa'oa'oga lelei:

- Ia fai i taimi uma lou pulou malō pe a ti'eti'e i le uila.
- Ia faaaogā le lima i taimi uma e fai ai faailoilo talafeagai.
- Savali ma ta'ita'i lau uila pe a e kolosiina le aualatele i se kolosi mo tagata savavali.
- Ia avea oe o se tagata ti'eti'e uila e saogalemu.

Mo nisi faamatalaga, taga'i i le tuātusi i le Initaneti a le LTSA, www.ltsa.govt.nz po o le www.bikewise.co.nz

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- **2** ----- **4** ----- **6** ----- **8** ----- **10**

Ia e maumaua'i e fai le pulou malō o lau tamaitiiti i le taimi lava e amata ai ona ti'eti'e a latou uila meataalo po o uila pa'utolu. Toe faamautinoa nofoaga saogalemu e ti'eti'e ai le uila a lau tama.

Vaai se vaipanoa saogalemu e faata'ita'i ai tomai ma le faaaogāina o lima e fai ai faailoilo.

Faata'ita'i ona lua ti'eti'e ma lau tama i le uila i luga o le aualatele. Fesoasoani ia ona iloa fua lelei ni auala saogalemu e ui ai.

Le Tusi mo Gaoiiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 13

Fesili: *Ua faapea mai Leoleo ma le vaega a le BikeWise, o tamaiti e i lalo ifo o lē fea tausaga, e tatau ona ō faatasi ma se tagata matua pe a ti'eti'e a latou uila i le aualatele?*

Tali: *O tamaiti e i lalo ifo o le 10 tausaga.*

Meataalo e Fai Pa'u

<p>O le ā e tatau ona ou a'oa'oina ai la'u tamaitiiti?</p>	<p>Aiseā e tatau ai ona ou a'oa'o atu lenei mea?</p>
<ul style="list-style-type: none"> • E mana'omia ona a'oa'oina e tamaiti tomai e faaaogā ai ma le saogalemu laupapa faasee e fai pa'u (skateboards), tama'i pasika pa'ulua (scooters), seevae faasee e atutasi laina o pa'u (in-line skates) ma seevae faasee e atulua laina o pa'u (roller skates). • O tomai e faaaogā ai ma le saogalemu meataalo o ta'ua i luga. O le a tele se taimi e alu ai ma ni faata'ita'iga e faia i se nofoaga e saogalemu. • E lē tatau ona faaaogā le aualatele e faaalu ai tama'i pasika pa'ulua, o laupapa faasee e fai pa'u ma seevae faasee e atutasi laina o pa'u (roller blades). E na o le tou lava laufanua e tatau ona fai ai pe o ni vaipanoa fo'i ua faatulaga ese mo nei mea. • la faia i taimi uma se pulou malō (taga'i Nu 11) ma ni ofu saogalemu e pei o fusi e puipui ai tapulima (wrist guards), momi e faamafiafia ai tulilima ma tulivae (elbow and knee pads), faapea fo'i seevae e fafao uma ai vae ma ni lavalava lanu malolosi pe iila. 	<ul style="list-style-type: none"> • E telē se avanoa e ono manunu'a ai tamaiti a o faato'ā latou faaaogāina nei meataalo, pe a o a'oa'oina se tomai fou. Aua e te vavevave e faatau mai meataalo faapena mo lou alo. • E tele se taimi e alu i le a'oa'oina o tomai mo le faapaleniina o le alu a le uila, le faatonutonuina ma le taofiina, ma e telē se lamatiaga o iai mo tamaiti se'ilogā ua mafai ona latou faatautaia lelei na tomai. • O le tele o pulega e iai a latou tulafono e faatapulaa ai le faaaogāina o nei meataalo i paka o taavale, o alasavali ma isi nofoaga mo tagata savavali. Siaki atu i le pulega a lou vaiaai. E lamatia le tamaitiiti i se manu'aga pe afai o lo o iai i le aualatele, ma latou faamanu'alia ai ni tagata savavali pe afai o lo o fai a latou meataalo nei i luga o alasavali. • O nei mea e mafai ona faaitiitia ai le ono faamau'alia o le tamaitiiti.

E faapefea ona ou a'oa'o atu lenei mea?

Talanoa e uiga i:

- Nofoaga saogalemu e faaalu ai le laupapa faasee e fai pa'u po o le faaaogā o se tama'i pasika pa'ulua i le fale ma i nofoaga e pei o paka e faaalu ai laupapa faasee e fai pa'u, ma nofoaga e taaalo ai tamaiti i le tou lava vaipanoa.
- Lavalava e puipui ai ma isi mea mo le tausia o le saogalemu.
- Lamatiaga e ono iai pe a faaaogā meataalo e fai pa'u.

Faata'ita'i:

- Tomai mana'omia mo le faaaogāina e oulua ma lau tama o nei meataalo e fai pa'u, i se nofoaga saogalemu e mamao ese mai taavale.
- la fetau lelei le faamauina o le pulou malō ma isi vaega o le ofu mo le saogalemu.

Faaa'oa'oga lelei:

Afai e te faaaogāina seevae faasee e fai pa'u (skates) po o laupapa faasee e fai pa'u, ia faamaulu i taimi uma lavalava talafeagai mo le puipuia o oe, ma ia e faaaogā na o nofoaga ua faamaonia le saogalemu.

O afea e tatau ona ou a'oa'o atu ai lenei mea?

Tausaga 0 ----- 2 ----- 4 ----- 6 ----- 8 ----- 10

la e maumaua'i e fai le pulou malō o lau tamaitiiti i le taimi lava e amata ai ona faaaogā a latou meataalo na e fai pa'u. Toe faamautinoa nofoaga saogalemu e mafai ona faaaogā e lau tamaitiiti.

O le taimi lava e mau ai e lau tama ni ona seevae faasee e fai pa'u, se tama'i pasika pa'ulua po o se laupapa faasee e fai pa'u, ia amata loa ona a'oa'oina i tomai ma gaoioiga masani e saogalemu ai.

la faamamafa pea lava pea ta'iala mo le saogalemu.

Le Tusi mo Gaoioiga Saogalemu i le Aualatele: Fesili 14

Fesili: *O ā isi mea ma lavalava tau puipuiga ua fautuaina le faia a o faaaogā meataalo e fai o latou pa'u?*

Tali: *O pulou malō, momi e faamafiafia ai tulilima ma tulivae, o fusi e puipui ai tapulima, o lavalava lanu malolosi pe iila, ma seevae e fafao uma ai vae.*

